

ЗА КУЛЬТУРУ НАШОЇ СПІВАНОЇ МОВИ

Про ортоепію, себто поправну, чисту вимову в нас деколи може й згадували, писали, говорили. Але про правильність вимови в співі, про культуру співаної мови, в нас, правду сказати, згадують, говорять, пишуть мало, а то й зовсім цим питанням не цікавляться. Звичайно, мовознавцям, які й так уже не мало мають турбот з правописом (ортографією) та з правильною вимовою (ортоепією), коли йде про „говорену мову“, ніколи сягати за такими питаннями, як культура співаної мови, музиком же, диригентам, чи виконавцям-солістам, у яких стільки турбот про правильну постанову голосу, дикцію, фразування, динаміку, агогіку, не завжди вистачає сили настільки, щоб братись за справу культури самої вже мови. Якесь ніби зачароване коло. А тимчасом питання культури співаної мови не таке то вже маловажне.

Перший краєвий конкурс хорів, що, за словами самих таки членів конкурсного журі, виявив куди вищий музикальний рівень наших, зокрема ж сільських, хорів, ніж цього сподівалися, насуває м. ін. думки про те, що музикальний рівень хорів (та в меншій мірі й виконавців-солістів) був би куди вищий, якби, крім усіх необхідних вимог, що їх висуває музична сторінка, додати ще, і, звичайно, виконувати вимоги ортоепії у співі. Згадаю непомітний, може, епізод з виступу станіславського хору „Думка“ на краєвому конкурсі хорів. Цей хор, виконуючи відому, чудову народну пісню в обробці Лисенка „Ой, що ж бо то та й за ворон“, при словах: „ой, що ж то, панове молодці“, яким, як заявив мені після виступу диригент, майже стихійно, проспівав звук „д“ у слові молодці так дзвінко, не асимілювано до наступної глухої приголоски „ц“, що те слово вийшло повним, соковитим, коротко, таким, як його вимовляють ті, що їх літературній мові, коли мати на увазі фонетичний бік справи, нічого закинути не можна.

Приймаючи, що справа культури співаної мови стане не відокремленим явищем того чи іншого хору, чи виконавця-соліста, і що культура співаної мови проявлятиметься не стихійно, а свідомо, організовано, — ми можемо заздалегідь, у загальних рисах, уявити собі, наскільки піднесеться краса виконуваних нашими хорами чи виконавцями-солістами творів.

При цьому не можна промовчати факту, що справа культури співаної мови в нашій опері, може, трохи краще поставлена як на естраді, концертній сцені чи в радіо, хоч і тут справа стоїть не бездоганно. Заслуга в цьому, звичайно, режисерів, що маючи до діла також з драматичним театром, мають нераз змогу читати чи чути вказівки про правильну вимову. А далі для театральних артистів влаштовують часто лекції правильної вимови, пишуть на ці теми доволі часто в журналах і т. д.

Які ж тоді будуть прогріхи наших співаків проти правильної вимови українських слів, чи може лише звуків?

Систематизувати ці прогріхи годі. На одному мовному обширі вони виступають в більшій, на іншому в меншій мірі. Та все ж є деякі з них, що найчастіше повторюються і на них саме хочемо звернути увагу.

Як характерну особливість української мови, а саме її вимови, подає О. Снявський (Норми української літературної мови, Українське Видавництво, Львів-Краків 1941, стор. 11, 169) наявність твердих н, д, т, л, перед і. Отже вимовляємо „сній“ — не „сній“, „дім“ — не „дйм“, „на тім“, „верболіз“ — не „верболіз“ і т. д. А як представляється ця справа у наших співаків? Дуже часто ви почувете: Нова радьсьть стала..., не стій вербо..., надобраньч усім навьч..., Покляйн Тобі Тарасе... і т. д.

Щоправда, теперішні покоління в Галичині навряд чи зразу, сказати б, „на вухо“ розбере, де звуки н, д, т, л, слід вимовляти твердо, а де м'яко. Вина — якщо про вину можна говорити — в тому, що теперішній правопис не каже на письмі розрізняти тверді чи м'які н, т, д, л при допомозі наступного і, чи радше ї, як це раніше, особливо в Галичині, навіть і писали. Людина, що колись добре напрулася коло того, щоб правильно написати ніс (носа) і ніс (від несу), волів (від віл) і волів (від воліти), напевно мусіла собі теж засвоїти децю з вимови. Але тепер, коли пишемо ні, ті, ді, лі, хоч для твердих складів, хоч для м'яких однаково, цю справу треба вирішувати, сказати б, „історично“. Чергується таке наше „і“ з „о“, чи йде про тверді прикметники множини — так і будуть ці звуки тверді. Інші — м'які.

Що ж торкається самої вимови — справа теж не надто важка. Добрий підручник української фонетики легко цього навчить; річ лише в тому, щоб диригент сам гаразд цю справу розібрав. Тим то, напр., в підручнику диригентури такі загальні вказівки, як „треба доводити до плинної, гладкої і природної, але врівної вимови“ (Диригентський порадник, Український Видавничий Інститут, Львів, 1937, стаття д-ра З. Лиська: Орудкування голосом, стор. 124) здалися б поширити найважливішими вказівками з ортоепії, подаючи при цьому, як треба; напр., держати язика при вимові таких і таких то звуків.

Дуже поширене теж у наших співаків сильне м'якшення таких приголосівок, як з, с, ц. Через це вимова цих звуків набирає гострого відтінка, шпигачого і зближується навіть до жь, шь, чь. Напр. слово „сім“ звучить як „шым“, „зять“ як „жьать“, „багачькі дівки“ стають „багачькими“ і т. д., так само як колись східно-українські слухачі, слухаючи на зборах промов західно-українських бесідників чули „швьітлі збори“, тоді коли самі бесідники були певні, що говорять „свьітлі збори“.

В співі треба обов'язково таку вимову закинути і вимовляти м'яке з, с, ц — лише півом'якшено, отже с'вятий Боже, Орис'а ти моя ниво, Гандз'а ц'ац'а молодц'а і т. д.

З другого ж боку не слід також попадати в протилежну крайність і вимовляти: Святий Боже з твердим „с“, чи, ще гірше, „а я люблю Петруса“ (гл. д-р Я. Рудницький, Як говорити по-літературному, Прага, 1941, стор. 21).

Та вже найбільше в наших співаків поширений прогріх проти правильної вимови — це відзвічування дзвінких приголосних перед наступними глухими і в визвучі. І так, неправильно вимовляють у нас „т“ замість „д“, „с“ замість „з“, „ш“ зам. „ж“, „п“ зам. „б“. Прикладів — хоч пригорщю збирай, Над річкою берішком..., Ой чие ш то поле..., Та болять нішки..., серет степу широкою..., вперет ставаймо разом поруч..., дівчино рипчино..., панове молотці..., діт каже..., і хліп пекти і по телята йти..., ми с тобою на ворога підемо всі врас і т. д. і т. д.

Тимчасом про цю справу пише Снявський (Норми, стор. 174): „... в українській мові велику силу мають дзвінкі приголосні, що вони звичайні в вимові в кінці слів (хліб), у середині перед глухими (кижка), і що навіть правописні глухі перед дзвінкими в середині слів у вимові стають дзвінкими (боротьба — вимовл. бородьба).“

При цій нагоді слід теж звернути увагу на звук „в“, який не то що ніколи не переходить у „ф“, але навіть „вокалізується“, так, що вимовляємо його як коротке, нескладове (що не творить самостійного складу) „у“. Цим українська мова помітно відрізняється від польської та російської. В нас, щоправда, в деяких співаків „в“ переходить на „ф“ лише в назвучі, здебільша як прийменник „в“ і майже ніколи у визвучі, на кінці. Через це ви дуже часто почувете таке, як: „ф полі, полі плужок ходити...“, „ниш ф чистому полі ревілі гармати...“, і ніколи такого, як „зьяф“, чи „написаф“.

Змішування ненаголошеного „е“ й „и“.

Про цю справу пише Снявський (Норми стор. 171):

Ненаголошені „е“ й „и“ часто в вимові наближуються до себе, тільки „е“ таке взагалі дужче наближається до „и“, ніж навпаки ненаголошене „и“ до „е“, так, що все це вимовне явище можна назвати (умовно, звісно) як „икання“. Але сильне „икання“, себто вимова, нпр. „биреш“ (правописне береш), „жине“ (жене), „кажи“ (каже) хоч і поширена в говорах, все ж її не можна визнати доброю, бо для ортоепії, для зразкової літературної вимови треба прийняти менше икання і взагалі таке змішування ненаголошених „е“ й „и“, коли не тільки перше наближується до другого, а подекуди й навпаки. Головніші уваги до цього такі:

1) Перед наголошеним „е“ ненаголошені „е“ й „и“ вимовляються однаково, і близько до „е“, отже як еи (тобто звук середній між „е“ й „и“, але ближчий до „е“, ніж до „и“)

правописне бере вимовляється як беире
 „плете“ „плете“ і т. д.

2) Перед наголошеним „и“, навпаки, ненаголошене „е“ й „и“ вимовляється близько до „и“ (и).

правописне бери вимовляється як биери
„ плети „ „ планети
і т. д.

Тимчасом прислухайтеся до деяких наших хорів то й почувете:

Пожину я либеді, а Куперян кажи... і т. д.

Та це ще ненайгірше. Куди поганіше, як якийсь хор заспіває вам виразне „и” в сильній, наголошеній частині такту, де цього аж ніяк не можна виправдати. І тому таке, як: „минн мати ни пускає рано до криниці”..., слід уважати прямо таки поганим куріозом, манерою, яка нічого спільного не має з вимогами голосових органів, що, як це ми бачили вище, викликають тільки наближення ненаголошених „е” й „и”.

Школеним співакам, у яких така вимова також трапляється, повинні допомогти усунути це недомангання вчителі, що „ставлять” голос, в хорі, особливо сільському, цей обов’язок лежить виключно на плечах диригента.

При цьому зауважується одне дуже цікаве явище, де змішування звуків „е” й „и” йде в зовсім іншому, протилежному напрямі. Маю на думці обниження артикуляції, навіть ненаголошеного „и” до „е”

після задньо-язикових, м’якопіднебінних к, г, х. Це діється наслідком неправильного, вульгарного м’якшення приголосівок к, г, х, перед „и”.

Так отже ви почувете дуже часто: „Та болять ручке”, або — ще гірше — „та болять ручкье”..., нерідко „засвистали козаченькье”..., і т. д.

Правильно ж буде: вимовляти к, г, х, твердо, тоді й не будемо попадати одразу аж у два прогріхи, і щодо звуків к, г, х, і щодо обнижування артикуляції ненаголошеного „и”. Тим то правильно треба вимовляти: „засвистали козаченьки”... з твердим „к”, „со духи праведни”..., „а верхи гір”..., з твердим „х”.

Звичайно, вичислені тут прогріхи наших співаків проти правильної вимови слів аж ніяк не всі, що їх можна зібрати. Уважний дослідник вимови знайде їх багато-багато більше, фонограф схопить просто таки цілий лабіринт неправильно співаних звуків, все одно, голосівок і приголосівок. Але ж бо ті, що тут подані, прогріхи, такі маркантні, так вони часто трапляються, що позбутися їх необхідно. Занадто разять вони вухо українського слухача, щоб можна було лишати їх на самоплив і то тим більше, що — відомо — такі прогріхи не то що не зникають самі від себе, але навпаки, родять нові.